

VÁRADY TIBOR

Mi is volt Bókán?

Bóka – Waniska

Egyik legjobb barátomat Kaslik Péternek hívták. Bókai volt. Ott végezte az elemit, majd Becskerekre jött gimnáziumba. Utána Belgrádban együtt jártunk egyetemre. Aztán Újvidékre kerültünk. Közeli barátaim között ő nőült meg először, és ő emigrált elsőként. Kevesebb mint harmincéves volt, amikor a feleségével és Zoltán kisfiukkal Kanadába költöztek. Ott csaknem ötven évig élt. 2015-ben hunyt el.

Az, hogy bókai, mindig fontos volt számára. Sokszor emlegette. Kanadából írt leveleiben is. Egyik levelében, melyet 1984 novemberében írt (ez gépelt levél, postán küldte, akkor még nem használtunk e-mailt) szóba hozza a Bóka előtti családi gyökereket is, és felteszi a kérdést, hogy mi is lett volna, ha nem kerülnek Bókára. Ezt írja:

„...ha ősem nem jött volna a Temesközbe kubikusnak és Baráth öregapám nem telepedett volna le Mária Terézia dekrétumára a Bánságba és a Varga ükapám nem jött el volna Erdélyből juhásznak az uradalmi birokra, akkor hol a picsába lennék. Waniska Ave ... ugyan már...”

Torontóban sokáig a Waniska Avenue sugárúton laktak. Én ezt beszélgetéskor „Waniskaslik”-ra javítottam. Péter „Holiswankaslik”-ra módosította. Néha hozzátette: „valahol a fenében”. Most, hogy a „Kaslik” iratsomóban böngészek, elém kerül Péter *Honvágy* című verse, melyben ott vannak ezek a sorok is:

*Pannóniába szakadt véreim honvágya
Sodort ki Amerikába*

Kaslik apai ősei Északról (Felvidékről), anyai ősei Keletről (Erdélyből) kerültek Bókára. Így a megörökölt honvágy nem volt könnyen alkalmazható. Bizonytalan maradt az irány. Péter Nyugatra keveredett. Ott később kikristályosodott benne egy világosabb honvágyirány. Nem Waniska Avenue, hanem Bóka felé. De a honvágykövetési kvóta már ki lett merítve.

A barátságot fenntartottuk. Terveztük, hogy megírunk egy hármaskönyvet is. Bencze Tibor osztálytársunk lett volna a harmadik szerző, aki Becskerekről Münchenbe sodródott. Ez nem jött össze. Viszont találkoztunk. Kaslik gyakran hazautazott. Többször eljött érettségi találkozókra is. Én is voltam kétszer vagy háromszor Kanadában. Amerikában is többször találkoztunk. Először a hatvanas évek végén, amikor ott tanultam, majd később, a nyolcvanas évektől kezdve, amíg vendégtanárként jártam

Amerikába egy-egy szemeszterre. Ha jól emlékszem, 2011-ben találkoztunk Péterrel utoljára. Egyébként, egy kicsit habozok, amikor „Péter”-t írok. Ez volt a neve, de egymás közt sohasem ezt használtuk. A gimnáziumban „Pedro” lett. Ez a választás nem valamilyen spanyol kapcsolat miatt alakult. Inkább bizarrságkeresés ihlette a becenevet. A „Pedro” furcsábbnak tűnt, mint mondjuk a „Petar”, vagy a „Péter”-nek ejtett „Peter”. Én „Tinó” lettem, a „Tibor”-ból kiindulva. Amikor egyszer egy verset küldtem Pedrónak Kanadába, válaszában magasra helyezett a lírai ranglétrán, hozzám biggyesztve egy kis francia nemességet is. Levele a következő megszólítással indul: „Kedves Tinó de Lantos Sebestyén”.

A Waniska Avenue akkor is téma volt, amikor Kaslik már másutt lakott. Az „Avenue” hovatarozása továbbra is „hol a fenében”-ként lett megjelölve. A „Waniska” utcanévet közelebb hozták a szó indián gyökerei. Kaslikot nagyon érdekelték a kanadai indiánok. Valami közelséget is érzett. Lefordította Duke Redbird indián költő több versét (angolról magyarra). Esszét is írt Redbirdről. Elküldte nekem a fordításokat is és az esszét is. Meg is jelentek 1981-ben, az Új Symposionban. A közelséghez hozzájárulhatott az is, hogy az indián költő 1939-ben született. (Ugyanabban az évben, amikor Kaslik is és én is.) Redbird erős identitást érzett. Mint ahogy Kaslik is. A *Vörös Ember Vagyok* vers néhány sorát Kaslik így fordította:

*Én vörös ember vagyok
rád tekintek fehér testvérem és azt mondom,
ne válts meg engem a gonosztól,
váltsd meg önmagad*

Pedro jövevény volt Kanadában, de többször mondta, hogy (amint ezt valamennyire Bókán is észrevette) a történelem alakulása során nem azokat kezelik jövevényként (és nem azokat igyekeznek okítani), akik később jöttek, hanem azokat, akik kevesebben vannak. Így hasonló státusba keverednek Toronto környékén az indián őslakó és a bókai magyar migráns.

Bóka számomra is mindig fontos volt és maradt – már csak azért is, mert közel van Becskerekhez. Jártam is ott néhányszor, de csak átutazóban. Azon kívül, hogy fontos, valójában keveset tudok róla. Amit tudok, azt zömmel Kasliktól hallottam. Megőriztem egy levelét, melyet még 1955-ben írt. A levél jobb felső sarkán ott áll a dátum, mégpedig „1955 június jó volna tudni hányadikán”. A borítékon az áll, hogy „Boka 13. VII. 1955”. Mivel Kaslikot már nem lehet megkérdezni, és a postást se, szabadon választható lett az igazság. Azt választom, hogy június végén kezdte írni a levelet, aztán később folytatta, és a postára sem vitte azonnal. Pedro 16 éves volt 1955 nyarán. Írja, hogy míg nem jár iskolába, keményen dolgozik, méghozzá reggel 4-től este 9-ig. Ha ez így volt – vagy így valahogy volt –, logikus, hogy idő telt el a levélírás megkezdése és a postázás kö-

zött. Ott áll a levélben az is, hogy a háború előtt és a háború alatt a bókai magyarok leginkább sváb gazdák istállóiban dolgoztak. Kaslik szülei is. Társadalmi helyzetük nem változott igazán a háború (II. világháború) után sem. Olvasom azt is, hogy a boszniai bevándorlókat Bókán leginkább „Mújó”-nak nevezték. Nemcsak a magyarok, hanem azok a szerbek is, akik korábban, körülbelül akkor kerültek Bókára, amikor Kaslik szülei. A név muzulmán azonosságra utal – meg arra is, hogy az emberek nem szoktak igazán figyelmesek lenni mások azonosításakor. Zömmel szerbek jöttek Boszniából Bánátba, de köztünk, korábbi bánátiak között, egy leegyszerűsödött Bosznia-kép volt logikus. Boszniában muzulmánok (is) élnek, tehát akik onnan jönnek, azok Mújók.

Kaslik egyszer elmesélte azt is, hogy a háború utáni években, amikor már ő is helyet kapott a mendemondák követői között, megtudta, hogy Bóka sorsa előre meg volt beszélve. Ebben több éleslátó is egyetértett, ha nem is ugyanolyan megállapodást láttak. Az nem volt vitatott, hogy létezett egy titkos egyezség, csak a körül voltak nézetkülönbségek, hogy kik voltak a tárgyaló felek és mi is lett megbeszélve. Bókai magyarok zömmel úgy tudták, hogy a németek csak egy ideig akarnak fontoskodni (és kegyetlenkedni) Bánátban, mert az lett megbeszélve, hogy előbb-utóbb Bóka ismét magyar falu lesz. Alakultak bizonyosságok helyi románok között is, akik szerint Európában arról született egyezség, hogy Bánát nem marad szétdarabolva, nem lesz román, szerb (vagy magyar) Bánát, hanem csak román. Voltak szerb ismeretek is az egyezségről, melyek szerint arról született megállapodás, hogy a németek kivonulnak (mert számukra van fontosabb is, mint Bánát), és visszakerül minden Szerbiához, többek között Bánát román része, tehát Temesvár is. (Erről, többek között, egy kecsketulajdonosnak voltak bizalmas értesülései.) A háború után nem teljesedett be pontosan egyik egyezségváltozat sem, de ez nem csorbította azok büszkeségét, akik előre tudták a dolgokat. A titokismerőnek kijáró elismerésről sem mondtak le. Ha netán, valamilyen kocsmai beszélgetés során sarokba szorítottak egy kiváltságos beavatottat, ott volt a menekülést hozó magyarázat, mely szerint „én jól tudtam, volt ilyen titkos megállapodás, csak nem tartották be”.

Emlékszem, hogy értesültem még egy bókai valósággrészeletről. Ez nem politikai konspirációkkal, hanem spájzzal kapcsolatos. Kaslik egyszer elmondta, hogy egyik bókai iskolatársának szülei roppant fontosnak tartották a spájzot. A háború alatt különösen. Lehet, hogy nem csak ők. Mert az utcára nyíló ablakok mögötti szobákat elérheti az esetleges gépfegyvertűz, de a spájzot nem. És ha hosszabb ideig kockázatos lenne kimenni házból, a spájz biztosítaná a fennmaradást, mert ott sok ételt raktároztak el. Vízet is. Mindent, amit csak lehetett. Az iskolatárs anyja csak hámozott almát evett, a héjat nem. Viszont minden almahéjat a spájzba vitt, mert ha tovább keményedik a válság és élelemhiány következik, az alma-

hég is nyújthat valamilyen megoldást. Üres lekvárosüvegekbe vizet töltött, és ide tette az almahéjakat. Így kevésbé rohadnak, és bővül a víztartalék is. Kasliktól megtudtam azt is, hogy a tartalékról való gondolkodás és a spájzba vetett bizalom egy ideig fennmaradt a háború után is.

Most, hogy nyugdíjas vagyok, és több időm van visszafordulni, jobban látom, hogy sok mindenre nem emlékszem. De ha emlékeznek sem tudnék eleget Bókáról. A világháború alatti évekről különösen nem, mert ezekről Kasliknak is inkább csak közvetett emlékei voltak. Úgyhogy most az iratok felé fordulok. Több bókai kötődésű ügyiratban a világháború éveikhez fűződő perek vannak. Ezekben szó esik olyan ütközetekről, melyeknek kimenetelét már a háború előtt előre megbeszélték. Rálátást nyerek bókai spájzokra is a világháború éveiben.

1943 Bókán – előre megbeszélve, de ágyneműtől függően

A 12 143 számú iratcsomóban egy bókai válóper iratai vannak. 1943 áprilisában indult az eljárás. Nagypám Rózát, a feleséget képviselte. Napszámosnő volt, a lakcíme: Magyar utca 18. Az alperes azonosságánál egy kicsit bizonytalan vagyok. A keresetben a neve „Stevan”, de több levélben „István”. A vezetéknev sem nyújt valódi eligazítást. Szláv hangzású, de nem gyakori név. A végződés több iratban „ić“-ként van írva, de néhol „its”, van ahol „ich”. Itt segítségre volt szükségem. Németh Ferenc irodalomtörténészhez fordultam, aki bókai. Megírta, hogy 1801-ben Verhovac zágrábi püspök néhány horvát nemesi családot telepített Bókára. Ezek között az egyik az alperes vezetéknevét viselte. Ide tartoztak még a Matanovich, Bančak, Filkovich és Žunac családok. Itt most beugrik, hogy Becskereken volt egy Bancsák Dezső nevű ügyvéd is. Eredetileg Bančak lehetett. Németh Feri megírta még, hogy a bókai katolikus templomban magyar és horvát nyelvű misék is voltak, de több horvát idővel elmagyarosodott. Így talán nem logikátlan az „István”. A nemesi pozíció viszont elkophatott. Az nem világos, hogy pontosan mivel is foglalkozott István/Stevan, de az utalások nem nemesi életvitelt jeleznek. Egy kézzel írt feljegyzésben azt olvasom, hogy az alperes „kőműves”. Egy nyomtatott szerb beadványban pedig „ratar”, azaz földműves. Itt a Németh Feri sem tud már segíteni.

Stevan/István és Róza 1938. október 23-án kötöttek házasságot Bókán. 1943 áprilisában indult a válóper. Április 16-án nagypám a bókai községi hatósághoz fordul, bizonylatokat kér, melyek szükségesek a per megindításához. Kellett egy házassági anyakönyvi kivonat, továbbá bizonylat, hogy a házasságban nem született gyerek, hogy Bóka volt a közös tartózkodási helyük, és hogy már több mint hat hónapja nem élnek együtt. A kért iratokat már két nap múlva elküldték. A rövid válaszlevélen két

német pecsét is van. Az egyik gót, a másik latin betűkkel. Jelzik, hogy most már *Gemeindeamt* a hivatalos név, tehát német hatalom alatt van a községi hivatal (vagy opštinska uprava).

A levelet kézzel írták és szerbül. A községi elnök és a jegyző közlik, hogy csatolva lettek a kért iratok. Jelzi a levél azt is, hogy papírhiány van. Mert nem külön papírlapra, hanem a megkapott levél hátoldalára írták. Így most eredetiben került kezembe nagyapám elküldött levele és a válasz is.

Nagyapám naplójában látom, hogy 1943 tavaszán nem csak papír hiányzott. Elfogyott a tüzelő és nem lehetett venni. Az udvarunkban ki lett vágatva két eperfa és egy diófa. Maradtak a háború éveiben is így vagy úgy megoldható kérdések. Sőt – a becskereki udvarunk tekintetében – felmerült egy optimista magyarázata is a fakivágásnak. 1943. március 9-én nagyapám lejegyezte, hogy új fák lesznek ültetve, tehát tulajdonképpen „új kertterv” alakul. Nem tudom, volt-e a bókai hatóságnak is valami optimista magyarázata arra a kérdésre, hogy miért írták a választ nagyapám levelének a hátlapjára.

Arra emlékszem, hogy kisgyermek koromban volt úgy, hogy fáztunk, mert nem volt sem szén, sem tüzelőfa. Most már nem szén vagy fa hiányzik, amikor fázunk. Azt hiszem, papírhiány sem lesz már. Mert kilépőben vagyunk a papír világból.

A válóper rutinosan alakult. (Itt persze nem Róza és István/Stevan megszokott lépéseire, hanem ügyvédi és bírósági rutinra utalok. Rózának és Istvánnak ez volt az első – és feltehetően utolsó – válópere.) A válókot az 1894-ben meghozott magyar házassági törvény 77. paragrafusa mutatja, mely szerint: „A házasság felbontását kérheti az a házaspár, kit házastársa szándékosan és jogos ok nélkül elhagyott.” A magyar házassá-

gi törvény Trianon után is érvényben maradt Bánátban és Bácskában. A német megszállás alatt is. Csak akkor több rendelkezés már nem vonatkozott minden bánátira. Mert a német katonai parancsnokság rendeletei elválasztották a zsidókat és romákat sok törvényes jogtól. Az életre való jogtól is. Ebben a világban sok minden módosult. Lehet, hogy nem odatartozást, hanem múltgyakorlást éreztek, akik rutint és mindennapokat követtek.

A válóperben nagyapám április 27-én fordul a becskerekai bírósághoz, a 77. paragrafus a/ szakaszára támaszkodva. Kéri, hogy szólítsák fel Stevant, hogy nyolc napon belül térjen vissza a feleségéhez. Felhívták, de nem jött vissza. Ezután következik június 10-én a válókereset. Ebben az a lényeg, hogy a férj ok nélkül hagyta ott Rózát, azóta eltelt már több mint hat hónap, Stevan nem tért vissza akkor sem, amikor a bíróság felszólította. Tehát van rá ok, hogy Stevan hibájából kimondják a válást. A keresetben ott áll az is, hogy a házasságban nem született gyermek.

Két szóbeli tárgyalás is meg lett tartva. Az egyik 1943. június 26-án, a törvényszéki épület első emeletén az 50. számú szobában, reggel 9-kor. A másik 1943. szeptember 4-én, ugyanabban a szobában, délelőtt 11-kor. Minden pörgött. A második tárgyaláson már nemcsak az ügyvéd és a bírák, hanem Róza és Stevan is otthonosan ülhetek a megszokott 50. számú szobában. Nagyon gyorsan fejeződött be mindkét tárgyalás. Ha elhagyás a vád, az alperes férj azzal szokott védekezni, hogy igaz ugyan, hogy elhagyta a feleségét, de nem ok nélkül. Hanem mert az asszony megcsalta egy szomszédval. Vagy mondjuk mert megtagadta, hogy vasárnap ebédet főzzön. Stevan meg se mukkant. Nagyapám ennek örülhetett. Szeptember 4-én különösen. Azért is, mert egy nappal korábban született Piroska húgom. Akkoriban még nem kórházban, hanem otthon születtek a gyerekek. Bábaasszonyok segítségével. A tárgyalás nem tartott tovább egy fél óránál. Így nagyapám gyorsan hazaérhetett, hogy ismét láthassa egynapos unokáját.

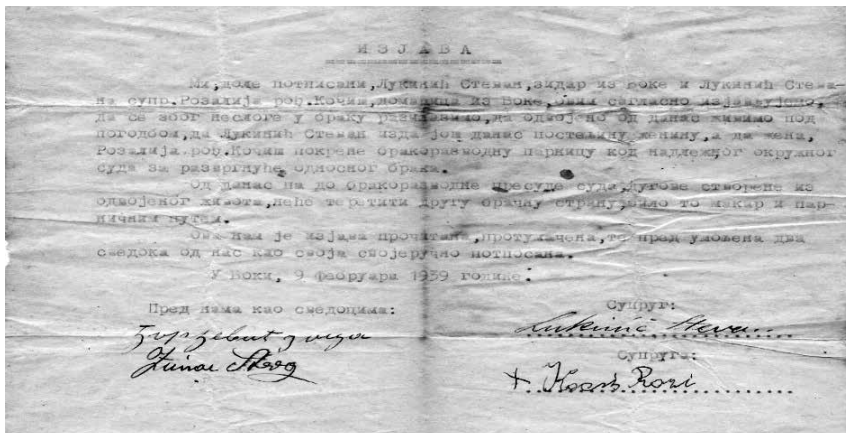
Látok az iratok között egy levélmásolatot, melyen a dátum 1943. november 25. Ott áll, hogy az ügy befejeződött, és nagyapám igazolja, hogy ügyvédi költségek fejében átvett Rózától 350 dinárt. Minden zökkenőmentesen alakult.

Egyébként, egy nappal a második szóbeli tárgyalás előtt (tehát 1943. szeptember 3-án, aznap amikor a húgom megszületett), aláírták Olaszország feltétel nélküli kapitulációját. Szóval voltak, akik akkoriban azt látták, hogy nem érdemes harcolni. Itt most felvillan egy párhuzam és magyarázat lehetősége, de hamar ki is alszik. Mert – amint feltehetőleg az olvasó is gyanítja – mégsem az olasz példán múlt, hogy Stevan nem védekezett. Már csak azért sem, mert az olasz kapituláció folytán Közép-Dalmácia és a Kotori-öböl Horvátországhoz kerültek. (Ez nagyvonalú volt, mert Kotor tulajdonképpen Montenegróhoz tartozik.). A horvát

származású Stevan számára ez bátorító esemény lehetett. Szóval más magyarázatot kell keresni. És itt most ismét előtérbe kerülnek a Bókán jól ismert konspirációelméletek. Ezek szerint tudvalevő, hogy az országváltásokat és sok egyebet is előre meg szokták beszélni. Feltehetően azt is, hogy Stevan és Róza szét lesznek csatolva.

Igy volt. Ezt én is megtudtam, amint lapozgatni kezdtem az iratokat – csak eddig nem hoztam szóba. Mert biztosabb talajon kényelmesebben lehet kezelni a csattanót. Hitler, Sztálin, Horthy, Churchill és mások Bókára és Bánátra vonatkozó egyezségeit a legalaposabb bókai konspiráció-ismerők sem tudták írásban az asztalra tenni. Ismételtetéssel pótolták a hitelességet. Ezzel szemben Stevan (vagy István) és Róza egyezségét én tanúk által hitelesített bizonyítékkal tudom igazolni. Egy irat világosan mutatja, hogy a felek már néhány évvel korábban előre megbeszélték, hogy milyen csatát folytatnak – és hogy mi lesz ennek a kimenetele. Az egyezség itt van előttem az asztalon. Most le is másolom. Alig olvasható, de világos, hogy van.

Amint látszik, a papír egy kissé megdohosodott. Négy évvel korábban íródott, mint a többi beadvány és levél. Lehet, hogy valahol máshol (és rosszul) őrizték, mielőtt a 12 143 számú aktába került volna. A cím ИЗЈАВА, azaz „nyilatkozat”. Tulajdonképpen egy megállapodás született. Cirill betűvel van írva – de a négy aláírás közül három latin betűs. Róza és Stevan egyezségéről van szó, melyet 1939. február 9-én kötöttek. Négy és fél hónappal az esküvő után. Az egyezség két alapeleme a következő: a férj kötelezi magát, hogy még „ma” (tehát 1939. február 9-én) odaadja Rózának az ágyneműt. Ezzel szemben Róza kötelezi magát, hogy ő intézi a válópert. Tehát méltányos egyezmény született. És így már logikus, hogy Stevan a tárgyaláson meg sem mukkant, semmit sem vitatott, csak nézte, hogyan folyik a megbeszélte eljárás. Az egyezséget két tanú is aláírta. Az egyik cirill betűt használt, a vezetékneve Ђорђевић, a keresztnévét nem

tudom elolvasni. A másik tanú Žunac Stevan. Itt a vezetéknevén ama horvát családok egyikére utal, melyek Németh Feri szerint 1801-ben jöttek Bókára. Látom az egyezségben azt is, hogy foglalkozása szerint Stevan kőműves. Tehát mégis az volt, csak lehet, hogy 1943-ban valamilyen mezőgazdasági birtokon dolgozott, ezért jelölte a bíróság „földműves”-ként. Egyébként, Stevan itt az „i” változattal írta le a vezetéknevét, Róza pedig a lánynevét és a „Rozi” változatot használta.

Azt nem látom, hogy miért bomlott fel ilyen gyorsan (négy és fél hónap után) a házasság. Az egyezségben nincsen nyoma semmilyen korábbi vitának. Lehet, hogy csak egyszerűen rájöttek, hogy nem volt jó döntés egybekelni.

Aztán itt van még a kérdés, hogy miért várt Róza négy évig (1939 februárjától 1943 áprilisáig), mielőtt megindította volna a megbeszélte válópert. Két lehetséges magyarázatot látok. Az egyik az, hogy a világháború másfelé irányította Róza és Stevan figyelmét. De Bánátba csak 1941 áprilisában ért el a háború (és vele a német megszállás). Ez több mint két évvel az egyezség megkötése után történt. Lett volna idő és alkalom korábban is lépni. Így az marad magyarázatként, hogy Stevan nem adta oda rögtön Rózának az ágyneműt. Csak évek múlva. Ezen múltak a dolgok, ezért kellett várni. De a végén mégis Rózához kerülhetett az ágynemű, és innen már pontosan úgy alakult a konfliktus, ahogy meg volt beszélve.

Spájlzárások Bókán a világháború alatt

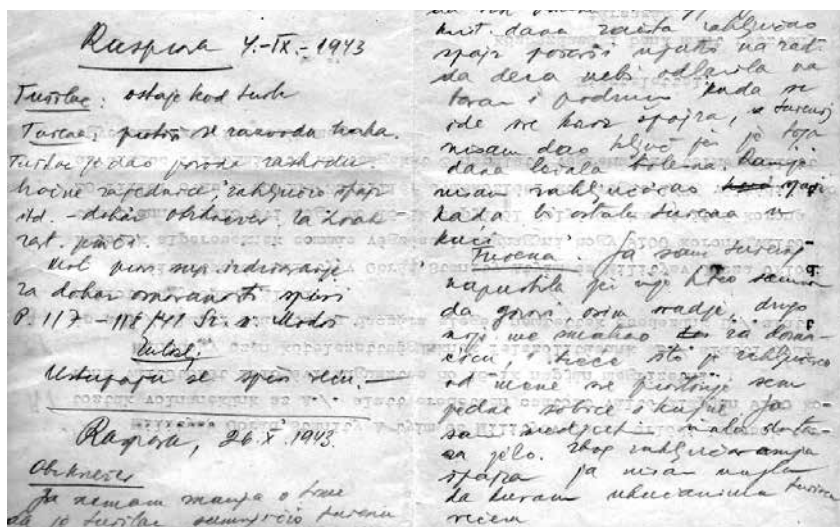
Sok minden volt Bókán a háború alatt. Voltak olyan válóperes ütközések is, melyek nem lettek előre megbeszélve. Az irodánkban bonyodalmakat is hozott a bókai peres lendület. Róza és Stevan perében a második tárgyalás 1943. szeptember 4-én lett megtartva a becskerekai törvényszéken, délelőtt 11-kor. A probléma úgy alakult, hogy Aca és Mileša (szintén bókai lakosok) válóperében is kitűztek egy tárgyalást, szintén 1943. szeptember 4-ére, és szintén délelőtt 11 órára. A bókai naptárban, szeptember 4. a Válóperek Napja lehetne.

A második per iratcsomójában az első papír, mely a kezembe került, egy levél volt. Amikor elolvastam, egy kicsit mosolyogtam azon, hogy a nagyapám a felperest (az ellenfelet) bizalmasan „Acá”-nak szólítja. Ez körülbelül „Sanyi”-nak felel meg. „Aleksandar” lenne a Sándor megfelelője. De aztán láttam, hogy a bíróság is az „Aca” nevet használta. Bókán így keresztelték. Egyébként a bánáti magyarok között az „Aca” „Ác”-ként lett honosítva. Innen már én is így fogom használni.

Ebben a perben nagyapám Mileša ügyvédje lett. Tulajdonképpen a becskerekai ügyvédi kamara nevezte ki (1943. június 28-án). Mert Mileša szegénységi jogra támaszkodott. Maga nem tudott ügyvédi segítséget

pénzelni. Látom, hogy Franz Maierhoffernek hívták a becskerei kamara elnökét. Német időket éltünk. De maradt valami a békebeli becskerei bonyodalmakból, melyből a németek sem tudtak egyszerűen kilépni. A végzésre cirill betűvel gépelték Maierhoffer nevét: Мажерхоффер. Egyébként az még nem lett volna probléma, hogy Milesa nem tudott fizetni. A jótékonyság is belefért az ügyvédi szakmába. Meg arra is volt esély, hogy nagyapám mégis megkapja a munkadíjat, ha az ellenfél veszít, és így fizetőképes személyre hárulnak a perköltségek. A két azonos tárgyalási időpont okozott gondot. Az a megoldás született, hogy az Ácó *contra* Milesa ügyben nagyapám helyett az apám ment el a bíróságra. Ezt azért tudom, mert az iratcsomóban van egy ceruzával írt feljegyzés a szeptember 4-iki tárgyalásról. Felismerem az apám kézírását. Most idemácsolom a papírlap felét:

Nem könnyen olvasható, de látszik, hogy *Rasprava 4.-IX.-1943* – tehát tárgyalás 1943. szeptember 4-én. Utána következik, hogy *Tužilac* (a felperes) fenntartja a keresetet, *Tužena* (az alperesnő) pedig vitatja és ellenzi a válást. Az alperesnő nyilatkozata röviden van összefoglalva. Ez lett feljegyezve (magyarra fordítva): „a felperes adott okot a házassági élet megszakítására, bezárta a spájzot stb. – tanú Oberknežev”. Tehát a spájzlezárás és satöbbi kerültek érvként a bíróság elé. Szerencsére ez csak egy nagyon rövid bevezető tárgyalás volt. Úgyhogy az apám körülbelül a nagyapámmal együtt érhetett haza egynapos kishúgomhoz.

A szeptember 4-i tárgyalás után jött egy újabb, és teljesebb kép alakult. Most megpróbálom közelebről mutatni a spájzlezárást, és – amennyire majd tudom – a „stb.”-t is. Ácónak nem ez volt az első házassága. (Lehet, hogy Milesának sem. Ezen a ponton ellentmondó információk vannak az iratokban.) Korábbi házasságában Ácónak született egy fia. 1943-ban, a per idején, volt már négy unokája is. A papírlapon, mely az apám jegy-

zeteit tartalmazza, a szeptember 4-iki rövid feljegyzés után következnek az október 26-án megtartott tárgyalás jegyzetei. Az új tárgyaláson előbb Oberknežev tanút hallgatták ki. Úgy látom, hölgytanú volt. (Keresztnev nincsen az iratokban, de szerb nyelvű szövegből jobban kikövetkeztethető, hogy férfi vagy nő szavaira utal.) A vallomás egyértelmű:

„Azon a napon, amikor elhagyta a felperest, az alperesnő elhívott, hogy megmutassa, hogy a spájz ajtaja be van zárva. Ezt magam is láttam.”

Szóval minden világos. Kaslik bókai beszámolóira emlékezve, engem az is érdekelt, hogy volt-e a spájzban félretett almahéj. Ez sajnos nem derül ki az iratokból. Egyértelmű azonban, hogy fontos volt a spájz, és az is, hogy Milesa előtt bezárták.

A lezárás tényét a felperes sem tudta vitatni – de próbálta megmagyarázni. Közölte, hogy valóban bezárta a spájz ajtaját, de azért, mert a spájzból van egy feljárt a padlásra és egy lejárt a pincébe. Az unokáknak veszélyes lett volna létrán padlásra vagy pincébe menni, ezt akarta megakadályozni. Egyébként amint látom, az unokák valóban kisunokák voltak. Biztos lehetek, hogy egyikük Kasliknak volt kortársa, aki akkor négyéves volt. Arra is fogadni mernék, hogy Kaslik találkozott néhány-szor a bókai utcákon Ácó unokáival.

Szóval a felperesi érvelésnek az volt a lényege, hogy baj érhetne volna az unokákat, ha a spájzból a padlásra vagy a pincébe indulnak. Ácó ezért zárta le a spájzot. Az alperesnő oldaláról az volt erre a viszontválasz, hogy akkor miért nem hagyta a feleségénél a kulcsot.

Amikor kihallgatták, Milesa megismételte, hogy a férj a hibás, nem ok nélkül hagyta őt el. Három okot pontosított:

- Ácó nem beszélt velem, csak szidta
- Nem tekintette őt háziasszonynak
- Bezárta a spájzot, és így Milesa nem főzhetett a házbelieknek.

Nagyon sok oka lehet egy távozásnak. A háborús években is – vagy mondjuk azok dacára is. A 11 987 számú iratcsomóban egy becskerekeli válpert látok, mely 1942-ben folyt. Itt a férj (György) hagyta el a feleséget (Erzsébetet). Miután elment, György a református templom udvarában lakott (ide lettek kézbesítve az idézések). Erzsébet volt a felperes. Szerinte ő maga nem adott semmi okot a férje távozására. György azért ment el, mert vadházasságra lépett egy másik asszonnyal. György szerint ez egyáltalán nem igaz. Azért távozott 1941. június 1-jén, mert a felesége egész nap semmit sem adott neki enni. Ezután György harangozónak szegődött a református templomba, így költözhetett a templom udvarába. Az ítélet nem maradt meg az iratok között. Így nem tudom, mi volt az igazság. Az is lehet, hogy – akármilyen ítéletet is hozott – a bíró sem tudta biztosan. Azt sem tudni már, hogy 1941. június 1-jén, amikor Erzsébet megtagadta, hogy enni adjon, vajon György éhezett-e, vagy talált valamilyen pótmegoldást a spájzban.

És most visszatérek Bókára. Ácó és Milesa perében a lényeg az volt, hogy Ácó Milesa hibájából akarta kimondatni a válást. Milesa azt igyekezett bizonyítani, hogy ő nem hibás, tehát vissza kell utasítani a válókeresetet. Feltételezem, hogy a nagyapám vagy az apám felvetették Milesa előtt azt a lehetőséget is, hogy adjon be viszontkeresetet, kérjen ő is válást, csak Ácó hibájából – és igényeljen eltartást is. Milesa úgy érezhette, hogy a már kialakult veszekedési mezsgye az igazi. Így vesztek össze, menjen a per is így. Ez a kettőjük dolga. Egyébként külső tényezők sem játszottak szerepet. A német megszállók is hagyták, hogy ez menjen, ahogy megy.

Az október 26-i tárgyalás a 63. számú szobában folyt, és ugyanott ítélet is született. Még aznap. A meghallgatás után a felek és az ügyvédek kimentek a szobából, a bírák és a gépírók benn maradtak. Az apám valószínűleg még beugrott egy irodába, ugyanazon vagy egy másik emeleten, más ügyek kapcsán. Ezt tehetette a felperes ügyvédje is. Milesa és Ácó a folyosón vártak. Amennyire emlékszem, a 63-as szoba környékén csak egy rövid pad van. Az a valószínű, hogy Ácó és Milesa nem ültek le egymás mellé, hanem álltak, két különböző ablakpárkányra támaszkodva. Nem hiszem, hogy beszéltek volna egymással. Most, hogy leírtam, hogy Ácó és Milesa nem mozognak és hallgatnak, én is megállok – és míg az érvek és igazságok egy időre csukott ajtó mögött tartózkodnak (a tárgyalószobában), magukat a szereplőket próbálom látni. Azt érzem, hogy Ácónak keskeny rövid szakálla volt. Milesa őszülő göndör hajjal, balfüle közelében egy hajszállal állt az ablaknál, a 63-as tárgyalószoba előtt.

Aztán behívták őket, hogy felolvassák az ítéletet. Milesa nyert. Elutasították a válókeresetet.

Ácó nem adta fel. Ügyvédje december 5-én adott be fellebbezést. Az eredeti példány maradt meg az iratok között. Pecséttel, okmánybélyegekkel. Azzal, hogy a pecséten álló cím ki lett javítva. A pecsét szerint Ácó képviselője Vasa Ranisavljević Jaša Tomić-i ügyvéd. Viszont át lett húzva a „Jaša Tomić“, és tintával az lett odaírva cirill betűvel, hogy „Модос“. Tehát Módos. Tulajdonképpen 1323-ban lett ez a falu neve. Magyarok mellett a helyi románok, németek és bolgárok is ezt választották (németül Modosch). A két világháború között Módosból Jaša Tomić lett. Ez egy ismert szerb politikus neve. Aztán 1943 táján változtak a dolgok. Ma párhuzamosan érvényes Jaša Tomić és Módos.

Egyébként a fellebbezésben is a spájz van a figyelem központjában. Ide fordult az igazságkeresés. Ácó szerint ő nem akarta megsérteni a feleségét, amikor bezárta a spájzot, míg mezei munkára ment. Milesát tisztelték a házban, de ő ennek ellenére távozott. Méghozzá Romániába ment a nővéréhez, és már néhány hónapja ott van.

Ezután következett még egy szóbeli tárgyalás 1944. április 21-én. Az apám jegyzetei ugyanazon a papírlapon vannak, melyen a korábbi feljegyzések is. Csak ezúttal nem ceruzával, hanem tintával. Ácó azt állítja, hogy

mindenki szépen bánt Milesával. Amikor egybekeltek, Ácó fia tízéves volt. Milesa anyaszerepet is kapott. Olyannyira, hogy amikor a fiú meg-nősült, ő volt az esküvőn főszerepben, és nem a természetes anya. Akkor romlottak csak meg valamennyire a kapcsolatok, amikor Ácó menyje is része lett a családnak. De a spájzlezárás sértő szándék nélkül történt. Ácó vallomása végén ott áll, hogy Milesa ok nélkül otthagyta, és Romániába ment az első házasságából származó lányához. A felperesi fellebbezésben az áll, hogy Milesa a nővéréhez ment Romániába. Kétszer is végignézttem az iratokat, de nem találtam perdöntő magyarázatot. Úgyhogy itt 1:1-re végződött az igazságverseny.

Ácó után Milesa tett tanúvallomást. Az ő válaszaiban is felmerülnek újabb részletek. Elmondta, hogy ő mindenről gondoskodott a házban, és mezei munkákban is részt vett. Ennek ellenére, miután Ácó menyje is színre lépett, Milesától elfordult minden bizalom. A meny vette át a háztartást. 1941-ben a férje meg is verte Milesát. Ő ezután elhagyta a házat, de két hónap múlva Ácó elment hozzá, és kérte, hogy jöjjön vissza. Vissza is jött, de semmi sem változott. Amint olvasom a vallomásban: „Ácó rám se nézett, csak akkor beszélt velem, amikor szidott, és nem végezte velem a házastársi kötelességeit sem.” Amikor Milesa egyszer megkérdezte Ácót, hogy ő, a feleség, most kicsoda is lett, Ácó ezt válaszolta: „senki és semmi”. És mindezek mellett a férj a spájzot is bezárta.

A bíróság ismét Milesának adott igazat. Azt tartotta inkább hitelesnek, amit a feleség mondott. Ott áll az ítéletben, hogy egész valószínűtlen, hogy mindenki szépen bánt volna Milesával, és ő ennek ellenére hagyta ott kétszer is a férjét. Nyilván gorombáskodtak vele – a spájzlezárást pedig tanú is bizonyította.

A másodfokú ítéletet a szóbeli tárgyalás után rögtön ki is hirdették. A már megszokott módon, miután Aca, Milesa és az ügyvédek is bejöttek a folyosóról. Ez 1944. április 21-én, pénteki napon volt. Aztán írásban is megfogalmazták a döntést, május 9-én tettek rá pecsétet. Egy-két nap múlva érkezhettek Bókára. A per formálisan is befejeződött. Ugyanezekben a napokban (május 12-én) a szovjet hadsereg befejezte a Krím visszafoglalását. Nyárára már megalakult a Világbank is.

Milesa megnyerte a pert, de valószínűleg felvetődött benne a kérdés, hogy mit is kezdjen a győzelemmel. A válókereset el lett utasítva, mert a bíróság úgy látta, hogy Milesa nem ok nélkül hagyta ott a férjét. Most vissza lett foglalva a házasság? Ismét Milesa felséguralmába tartozik a spájz, és Ácó házastársi kötelezettségeinek elvégzése is? Szóval megoldás lett a győzelem? Krím esetében sem biztos, hogy az lett.

Hogy Ácó pontosan mit csinált, amikor kézbe kapta a másodfokú ítéletet, nem tudom. Lehet, hogy a spájzból felment a padlásra, és kinézett a tetőablakon a jövő felé. Ott talán azt látta, hogy Kaslik, kisunokájának bókai kortársa, lantot penget a Waniska Avenue-n, és magyarázza a jövő-

beli helyzetet. Kitérve arra is, hogy mi működik és mi nem. Amikor negyven évvel később Kaslik és a Waniska már jelen idő lett, postán kaptam meg Kasliktól a magyarázatot. Ez ott áll *Oratio Scolastica* című versének kezdő soraiban:

„Közbe működik: Kínlódi Lantos Sebestyén

[...]

Közbe nem működik: a gépkocsim ablakmosója és a Világbank anti-inflációs elgondolása”

Nem tudom, mennyire azonosíthatta Ácó, 1944 májusában, a tetőablakon keresztül, a családi, bókai és egyéb jövőt. Valószínűleg lejött a lépcsőn és megállt a spájzban gondolkodni.

Oláh Gergely Máté: My Choice

Oláh Gergely Máté: Kockakő

Oláh Gergely Máté: Cigizó néni